

Aida Šehović

SPATIUM MEMORIAE

[ŠTO TE NEMA] 2006. – 2020.

8. juli 2022. – 4. septembar 2022.

Historijski muzej Bosne i Hercegovine

Otvoreno svaki dan od 9:00h do 19:00h

July 8, 2022 - September 4, 2022

Historical Museum of Bosnia and Herzegovina

Open every day 9am to 7pm

Ovu izložbu organizovali su Historijski muzej Bosne i Hercegovine i ŠTO TE NEMA, Inc., u partnerstvu s Memorijalnim centrom Srebrenica.

This exhibition is organized by The Historical Museum of Bosnia and Herzegovina and ŠTO TE NEMA, Inc. in partnership with The Srebrenica Memorial Center.

Više informacija o Memorijalnom centru Srebrenica možete pronaći na:
srebrenicamemorial.org/bs

For more information about the Srebrenica Memorial Center, please visit:
srebrenicamemorial.org/en

Više informacija o ŠTO TE NEMA možete pronaći na:
stotenema.org

For more information about ŠTO TE NEMA, please visit:
stotenema.org

Irfan Hošić, historičar umjetnosti

SPATIUM MEMORIAE (lat. prostor za memoriju)

Spatium Memoriae je posljednja, ali ne i zadnja iteracija zahtjevnog umjetničkog projekta *ŠTO TE NEMA* Aide Šehović koji je započeo 2006. godine kao nomadski spomenik. Kao takav, *Spatium Memoriae* je međufaza između višegodišnje efemernosti pokretnog spomenika s jedne, i njegove čvrste permanentnosti ka kojoj se teži s druge strane; sve to unutar oblikovnog procesa intoniranog pitanjem kako kao umjetnik, odnosno umjetnica, promišljati kompleksnost srebreničke tragedije. U slučaju Aide Šehović, taj proces je intenzivan i intiman; nabijen emocijama; prožet međuljudskim relacijama, empatijom i brigom.

U dosta sličnom obliku, rad je prikazan na Bijenalu u Veneciji 2019. godine u sklopu izložbe *Artivism: The Atrocity Prevention Pavilion* kojega je organizirao Auschwitz institut za prevenciju genocida i masovnih zločina iz Njujorka. Tada je nagovijestio konceptualnu i materijalnu metamorfozu iz fluidnog, participativnog i organskog karaktera u jedan statičan, odnosno kruti oblik. *Spatium Memoriae* je odluka umjetnice da prikaže rekvizite koje je petnaest dugih godina koristila za izvođenje nomadskog spomenika, a to su 8.372 fildžana. Tim postupkom nastala je impozantna struktura posložena na zgusnute police čiji cilj je ponuditi dodatni uvid u umjetničku dinamiku autorske ideje. Pohranjivanje silnih fildžana i njihovo prikazivanje prožeto strategijom dokumentarističko-arhivističkog čina anticipira skoro okončanje projekta i važan korak ka definisanju permanentne verzije spomenika u Memorijalnom centru u Potočarima.

Postavka u Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu omogućava dodatno čitanje slojeva koji nisu vidljivi na prvi pogled, a koji su u formi interaktivnog umjetničkog rada koji teži da pored svega bude i spomenik, a koji bi bez toga ostali nedorečeni ili nedovoljno obrazloženi. Pritom je korisno prisjetiti se da fildžan kao centralni rekvizit bosanskohercegovačke kulture pijenja kafe ovdje preuzima ulogu predmeta koji utjelovljuje slojeve kolektivne identifikacije na tragu gotovo sakralnog rituala dijeljenja i razmjene. Fildžan predstavlja neizostavnu komponentu socijalizacije i povezivanja.

U postavci *Spatium Memoriae* Aida Šehović vrlo svjesno koristi formu koju koriste arhivisti i, pritom, oblikuje strukturu koja "gledaoca poziva da razmišlja o prošlosti, tj. da samostalno kreira veze između događaja, karaktera i objekata; da se pridruži postupku sjećanja; da iznova promisli načine putem kojih se prošlost reprezentira u široj kulturi."¹ Koristeći metodologiju historije kao naučne discipline, umjetnica preuzima ulogu istraživačice razrađujući time svoj umjetnički igrokaz. Na njenim policama nisu poredani povijesni artefakti, odnosno pronađeni predmeti iz masovnih grobnica (oni koje su dokumentirali fotografi Tarik Samarah i Zijah Gafić). Iako artefakti jednog stradanja služe kao mogući način pristupanja materijalima u arhivi sa ciljem svjesne potrage za skrivenim historijama, umjetnica

kreira alternativnu arhivu koja bi gledaocu ponudila uvid u njenu osobnu, duboku i intimnu prošlost koja je određena lomovima, traumama i trajnim biljezima.

Stoga je izložba *Spatium Memoriae* u Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine dodatni segment, odnosno jedna od logičnih verzija svojevrsne alternacije naspram njenog nomadskog spomenika *ŠTO TE NEMA*. U svojoj prostornoj i vremenskoj dinamici *Spatium Memoriae* se suprostavlja repetitiji kao jednom od glavnih modela opetovane izvedbe nomadskog performansa. Počev od 2006. godine kada je *ŠTO TE NEMA* započeo svoje "putovanje svijetom" (Sarajevo 2006., Njujork 2007., Tuzla 2008., Den Hag 2009., Štokholm 2010., Burlington 2011., Istanbul 2012., Njujork 2013., Toronto 2014., Ženeva 2015., Boston 2016., Čikago 2017., Cirihi 2018., Venecija 2019., te Srebrenica 2020. godine), uspostavljen je tautološki, i pomalo radikaln obrazac serijskog ponavljanja koji je itekako poznat umjetnosti modernizma. Ipak, ponavljanje kod Aide Šehović je potreba za eksplicitnim pamćenjem kulture s kojim se čuva kultura od zaborava i samouništenja. Kroz svoje postupke umjetnica ustvari dekonstruiše tradicionalni pojam spomenika i daje mu novu, fluidnu ali i funkcionalnu formu.

Iako su sada posloženi u police, izloženi fildžani definisani su načinom kako su prikupljeni. Tu se otvara priča o intimnosti rada koji je sazdan kao kolektivna participacija raznih sudionika. Činjenica da se rad izvodi dugih petnaest godina pri čemu je defakto trajao samo petnaest dana, ukazuje na njegovu intimnu ceremonijalnost. Zadnja izvedba u julu 2020. godine u Memorijalnom centru Srebrenica – Potočari pokazala se kao prirodno okončanje projekta jer su u njegovom participativnom dijelu sudjelovali ljudi koji su u genocidu izgubili jednog ili više članova obitelji. Njihova konstatacija da se radi o "povratku fildžana kući" zaokružuje ovaj umjetnički kosmos u jednu neprikosnovenu cjelinu, a umjetnici u konačnici daju neviđenu perspektivu koju ona, vjerovatno, niti je predvidjela niti je očekivala.

Okolnost da se izvedba održala na mjestu gdje su u julu 1995. godine odvajani muškarci od svojih familija, intenziviralo je osobni ali i kolektivni doživljaj igrokaza prisutnim sudionicima. Osobno traumatsko iskustvo poslužilo će umjetnici kao zalag da u svoj rad uključuje žrtve rata jer, osim umjetničke i vizuelne reprezentacije genocida u Srebrenici, njen rad postavlja pitanja i njihovim etičkim perspektivama. Umjetnica je itekako svjesna da je genocid postao prominentan predmet narativne imaginacije koja se artikulirala putem političke estetike, masovnih medija i umjetnosti. Rad Aide Šehović je tih, bez gužve, festvnosti i daleko od medijskog spektakla. On je ujedno i mogući odgovor o dostojanstvenom načinu i karakteru slikovnog (medijskog i umjetničkog) uprizorenja tragedije u Srebrenici danas.

1 Godfrey, M. (2007). The artist as historian. *October*, (120), 140-172.

Irfan Hošić, Art Historian

SPATIUM MEMORIAE (Lat. space for memory)

Spatium Memoriae is the most recent, but not the last iteration of Aida Šehović's demanding art project titled *ŠTO TE NEMA* which began in 2006 as a nomadic monument. As such, *Spatium Memoriae* represents an in-between phase between the annual ephemerality of a nomadic monument on one hand, and the solid permanence to which it aspires to on the other; all this within the formative process implied by the question of how to reflect on the complexity of the Srebrenica tragedy as an artist. In the case of Aida Šehović, this process is intense and intimate; charged with emotion; imbued with interpersonal relationships, empathy, and care.

The work was presented in similar form at the Venice Biennale in 2019 as part of *Artivism: The Atrocity Prevention Pavilion* organized by The Auschwitz Institute for the Prevention of Genocide and Mass Atrocities. Even then, it hinted at the conceptual and material metamorphosis from its fluid, participatory, and organic form, into a static and a more rigid shape. *Spatium Memoriae* is the artist's decision to display the objects used for constructing the nomadic monument for fifteen long years – 8,372 "*fildžani*" (*porcelain coffee cups without handles*). This gesture has resulted in the creation of an imposing structure, arranged on condensed shelves, that aim to offer additional insight into artistic dynamics of the author's purpose. The storage and display of such an enormous amount of *fildžani*, imbued with the strategy of documenting and archiving, anticipates the imminent completion of the project and an important step towards defining the permanent version of the monument at the Srebrenica Memorial Center in Potočari.

The exhibition at the Historical Museum in Sarajevo allows for an interpretation of additional layers of meaning, not visible at first, that without the form of an interactive work of art, which nevertheless continues to strive to be a monument, would have remained incomplete or insufficiently explained. It is useful to recognize here that the *fildžan* – as the central prop of Bosnian culture of coffee drinking – takes on the role of an object embodying layers of collective identification in the wake of an almost sacred ritual of sharing and exchange. The *fildžan* is an indispensable component of connecting and socializing.

In the exhibition *Spatium Memoriae*, Aida Šehović very consciously utilizes the form used by archivists, and as such, creates a structure that invites "viewers to think about the past, i.e. to make connections between events, characters and objects; to join together in memory; and to reconsider the ways in which the past is represented in the wider culture."¹ Using historical methods, the artist takes on the role of a researcher, thus expanding her artistic tools. There are no historical artifacts on her shelves, i.e. items found in mass graves (such as those documented by photographers Tarik Samarah or Zijah Gafić). Although the artifacts of one suffering serve as a possible way to access archival materials with the aim to

consciously search for hidden histories, the artist creates an alternative archive that offers the viewer an insight into her personal, deep, and intimate past defined by fractures, traumas, and permanent markers.

Thus, *Spatium Memoriae* exhibition at the Historical Museum in Sarajevo is an additional segment, one of the logical versions of another alternation of her *ŠTO TE NEMA* nomadic monument. In its spatial and temporal dynamics, *Spatium Memoriae* resists the repetition that is the defining feature of building the nomadic monument. Starting in 2006 when *ŠTO TE NEMA* began its "journey around the world" (Sarajevo in 2006, the UN Headquarters in 2007, Tuzla in 2008, The Hague in 2009, Stockholm in 2010, Burlington in 2011, Istanbul in 2012, New York in 2013, Toronto in 2014, Geneva in 2015, Boston in 2016, Chicago in 2017, Zurich in 2018, Venice in 2019, and Srebrenica in 2020), a tautological, and somewhat radical pattern of serial repetition, very familiar to modernist art, has been established. However, for Aida Šehović repetition represents the need for an explicit culture of remembrance which keeps the culture from oblivion and self-destruction. Through her actions, the artist actually deconstructs the traditional notion of a monument and gives it a new, fluid, but also functional, form.

Although they are now stacked inside the shelving units, the *fildžani* on display are defined by the way in which they have been collected. This opens up the intimacy of the work, built from the collective participation of various contributors. The fact that the work lasted 15 long years, for only 15 days, indicates its intimate ceremonialism. The last iteration in July of 2020 at the Srebrenica Memorial Center proved to be a natural end of the project because of the involvement of participants who have lost one or more family members in the genocide. Their realization that this was a "homecoming of the cups" unites this artistic cosmos into an undeniable whole, giving the artist an unprecedented perspective that she probably neither predicted, nor expected.

The reality that the (final) iteration took place at the site where men were separated from their families in July 1995, intensifies the personal and collective experience of the participants witnessing the performative act. The personal traumatic experience underlines the artist's commitment to include victims of war in her work, because in addition to tackling artistic and visual representations of the Srebrenica genocide, her work also questions its ethical positions. The artist is well aware that genocide has become a prominent subject of narrated notions articulated through political aesthetics, mass media, and art. The work of Aida Šehović is silent, without crowds and pomp, distanced from the media spectacle. It simultaneously also provides one possible answer as to how to present the tragedy of Srebrenica through dignified visual (media and artistic) means and ways today.

1 Godfrey, M. (2007). The artist as historian. *October*, (120), 140-172.

SPATIUM MEMORIAE [ŠTO TE NEMA] 2006. – 2020.

Između 2006. i 2020. godine, ŠTO TE NEMA je primarno postojao kao živi, putujući spomenik genocidu u Srebrenici, koji je nastajao u saradnji s lokalnim zajednicama i bosanskohercegovačkom dijasporom širom SAD-a i Evrope. Zamišljen kao participativni umjetnički projekat u javnom prostoru bosanskohercegovačko-američke umjetnice Aida Šehović, spomenik je građen od hiljada prikupljenih fildžana koji su svakog 11. jula bili postavljani na gradskim trgovima. Volonteri, prolaznici i šira javnost su bili pozivani da u poredane fildžane sipaju bosansku kafu koja se pravila na licu mjesta i da ih "nepopijene" ostave na tlu, u znak sjećanja na žrtve. Zahvaljujući kontinuiranom radu i rastućoj globalnoj mreži, ovaj putujući spomenik je tokom 15 godina prikupio preko 8.372 fildžana za svaku žrtvu genocida.

Završna postavka ŠTO TE NEMA u obliku živog spomenika s kafom i fildžanima je predstavljena 2020. godine u Memorijalnom centru Srebrenica. Aida Šehović smatra da je dolazak putujućeg spomenika ŠTO TE NEMA u Srebrenicu ujedno i njegov povratak kući i pripadajuće mjesto za kraj spomenika u nomadskom obliku. Stalna postavka spomenika ŠTO TE NEMA će biti izgrađena u Memorijalnom centru Srebrenica.

Spatium Memoriae upoznaje posjetioce s ličnim, emotivnim i historijskim posljedicama genocida, pozivajući javnost da uči o ključnoj ulozi koju umjetnost ima kao sredstvo za društvenu transformaciju i prevenciju sistematskog nasilja. Izložba **Spatium Memoriae [ŠTO TE NEMA]** ilustrira kako umjetnost kreira katarzična mjesta kolektivnog sjećanja koja mogu biti korištena kao mehanizmi za oporavak, iscjeljenje i prevenciju zločina.

Nepotpuna arhiva je prvi put bila predstavljena na 58. Venecijanskom bijenalu kao dio izložbe **ARTIVISM** koju je organizovao Auschwitz institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Arhiva je predstavljena u Kanadskom muzeju za ljudska prava u Winnipegu i Laumeier Sculpture Parku u St. Louisu 2021. godine.

SPATIUM MEMORIAE [ŠTO TE NEMA] 2006 – 2020

Between 2006 and 2020, ŠTO TE NEMA existed primarily as an ephemeral and temporary nomadic monument in response to the Srebrenica Genocide, presented in partnership with local communities and the Bosnian diaspora across USA and Europe. Envisioned as a participatory public art project by Bosnian-American artist Aida Šehović, the monument was built with thousands of collected "fildžani" (small porcelain coffee cups without handles) assembled together at major city squares annually every July 11th. Volunteers, passersby, and the public were invited to fill the collected cups with Bosnian coffee made on site, and leave them on the ground, undrunk, in memory of the victims. Through ongoing efforts and a growing global network of supporters, the monument collected over 8,372 cups (one for each of the genocide victims) during its 15 years as a traveling monument.

In 2020, the final iteration of ŠTO TE NEMA as a living monument took place at the Srebrenica Memorial Center. For Šehović, ŠTO TE NEMA's arrival to Srebrenica also represented its return home and a fitting place to end the monument in its nomadic form. The permanent version of the ŠTO TE NEMA monument will be built at the Srebrenica Memorial Center.

Spatium Memoriae introduces visitors to the personal, emotional, and historical consequences and realities of genocide, inviting the public to learn about the essential role played by art as a grassroots tool for social transformation and a deterrent to systematic violence. The exhibition **Spatium Memoriae [ŠTO TE NEMA]** illustrates how art can create cathartic sites of collective memory and be used as a mechanism for healing, recovery, and atrocity prevention.

The incomplete archive was first presented at the 58th Venice Biennale as part of the **ARTIVISM** exhibition organized by the Auschwitz Institute for the Prevention of Genocide and Mass Atrocities. It was presented at the Canadian Museum for Human Rights in Winnipeg and the Laumeier Sculpture Park in St. Louis in 2021.

Nomadski spomenik ŠTO TE NEMA 11. jula 2015. u Ženevi, Švicarska.
Foto: Carlos Serra © Aida Šehović. Sva prava zadržana.

ŠTO TE NEMA nomadic monument on July 11, 2015 in Geneva, Switzerland. Photo: Carlos Serra © Aida Šehović. All rights reserved.

Nomadski spomenik ŠTO TE NEMA 2006. – 2020.

- 2006.**
Sarajevo, Bosna i Hercegovina
- 2007.**
Sjedište UN-a
- 2008.**
Tuzla, Bosna i Hercegovina
- 2009.**
Hag, Nizozemska
- 2010.**
Štokholm, Švedska
- 2011.**
Burlington, SAD
- 2012.**
Istanbul, Turska
- 2013.**
Njujork, SAD
- 2014.**
Toronto, Kanada
- 2015.**
Ženeva, Švicarska
- 2016.**
Boston, SAD
- 2017.**
Čikago, SAD
- 2018.**
Cirihi, Švicarska
- 2019.**
Venecija, Italija
- 2020.**
Srebrenica, Bosna i Hercegovina

ŠTO TE NEMA nomadic monument 2006 – 2020

- 2006**
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- 2007**
The UN Headquarters
- 2008**
Tuzla, Bosnia and Herzegovina
- 2009**
The Hague, Netherlands
- 2010**
Stockholm, Sweden
- 2011**
Burlington, USA
- 2012**
Istanbul, Turkey
- 2013**
New York City, USA
- 2014**
Toronto, Canada
- 2015**
Geneva, Switzerland
- 2016**
Boston, USA
- 2017**
Chicago, USA
- 2018**
Zurich, Switzerland
- 2019**
Venice, Italy
- 2020**
Srebrenica, Bosnia and Herzegovina

Nomadski spomenik ŠTO TE NEMA 11. jula 2018. u Cirihi, Švicarska.
Foto: Sabine Rock © Aida Šehović. Sva prava zadržana.

ŠTO TE NEMA nomadic monument on July 11, 2018 in Zurich,
Switzerland. Photo: Sabine Rock © Aida Šehović. All rights reserved.

Elma Hodžić, kustosica, Historijski muzej Bosne i Hercegovine

UMJETNOST KAO PROSTOR LIČNOG I KOLEKTIVNOG SJEĆANJA: SPATIUM MEMORIAE [ŠTO TE NEMA]

Svaki umjetnički rad ima nekoliko historija: kratku i dugu, zvaničnu i nezvaničnu, ličnu i kolektivnu... Ispričaću nekoliko. Spomenik ŠTO TE NEMA kao umjetnički odgovor na genocid u Srebrenici, formulisan je u naslovu kao pitanje na koje ni zdrav razum, ni historija, ni umjetnost ne mogu brzo i jednostavno odgovoriti. Sintagma sačinjena od tri riječi, koju umjetnica Aida Šehović koristi za artikulaciju naslova rada, otvara ontološki ponor pred kojim se našao svako ko je iskustvo gubitak, bol, nedostajanje. Odmah u naslovu, ovaj rad se približava i obraća čovjeku kao biću čije iskustvo sadrži taloge emocija akumuliranih različitim traumama i tokovima života. Na ovo i slična pitanja Historijski muzej Bosne i Hercegovine u čijem prostoru je 2022. godine izgrađena arhiva nomadskog spomenika *Spatium Memoriae* [ŠTO TE NEMA] pokušava odgovoriti iz godine u godinu, kroz kontinuirano nastojanje da genocid u Srebrenici kao tema iz novije historije BiH dobije svoju muzeološku i historiografsku prezentaciju.

Ovaj umjetnički rad prošao je niz metamorfoza: gradio se u periodu od 15 godina u različitim gradovima i svoju mozaičku strukturu dobivao kroz participaciju publike. Osnovna gradivna jedinica rada je fildžan – posudica za ispijanje kahve/kafe koja se, u nedostatku drške, mora prstima i dlanom obgrliti. Ritual ispijanja kafe ima posebnu draž i simboliku u bosanskohercegovačkom društvu: kafa je faktor socijalne kohezije i druženja; sve važne dnevne aktivnosti počinju ili se zaključuju kafom. Iz prevrnutog fildžana kafe se može čitati budućnost. Duboko mi je urezana u pamćenje scena Srebreničanke koja, mjesecima nakon pada Srebrenice, s prijateljicom po fildžanu kafe traga o sudbinama svojih najmilijih, pitajući se ko je među članovima njene porodice prešao i preživio lov po podrinjskim šumama... Fildžan je, dakle, i izvor nade i, ako želite, univerzum u kojem

se dodiruju različite dimenzije vremena. Umjetnica Aida Šehović kroz živi spomenik poziva publiku da učestvuju u ritualu koji objedinjuje sve nabrojane simbolike. Performans zidanja spomenika od fildžana je prilika da se prisjetimo onih kojih nema, da se oprostimo s njima (ako je to uopšte moguće), da se povežemo s onima koji suosjećaju, da ukažemo na važnost čuvanja ličnog i kolektivnog sjećanja. Prema svjedočenju Aide Šehović, na jednoj od inkarnacija rada su se u toku postavljanja fildžana povezale dvije porodice: kćerka ubijenog i čovjek koji je njenog oca vidio živog posljednji put dok su se bježali kroz šume prema slobodnoj teritoriji.

Arhiva spomenika *Spatium Memoriae* [ŠTO TE NEMA] je nastajala sumiranjem različitih muzejskih funkcija. Proces prikupljanja fildžana ima važnu ulogu u životu spomenika: osnovu su poklonile članice udruženja „Žene Srebrenice“, dok je ostatak fildžana prikupljen uključivanjem ljudi iz svih dijelova svijeta. Nakon prikupljenih 8.372 fildžana, proces prikupljanja nije stao jer je u društvu i dalje postojala potreba za učešćem u izgradnji spomenika. Konotativno, svaki „fildžan viška“ ukazuje na povezanost šire društvene zajednice sa žrtvama genocida, ukazujući i na stradanja onih koji su ubijeni u vremenu opsade Srebrenice od 1992. do 1995. Nadalje, društvena zajednica kroz performans učestvuje u procesu „arhiviranja“ fildžana u policu koja po svom dizajnu podsjeća na forenzičke, ali i muzejske arhive. Umjetnica u utišanom muzejskom prostoru publici daje priliku za lična i kolektivna propitivanja historije, savremenosti, odnosa prema žrtvama, o nama danas, o onome što ostavljamo onima što će sutra doći. Pitanja koja provocira živi spomenik uspomenama potvrđuju nemogućnost čovjeka i muzejske struke da ponudi brze historiografske odgovore. Moramo se kontinuirano sjećati.

Nomadski spomenik ŠTO TE NEMA 11. jula 2012. u Istanbulu, Turska.
Foto: Amel Bešlagić © Aida Šehović. Sva prava zadržana.

ŠTO TE NEMA nomadic monument on July 11, 2012 in Istanbul, Turkey. Photo: Amel Bešlagić © Aida Šehović. All rights reserved.

Elma Hodžić, Curator, Historical Museum of Bosnia and Herzegovina

ART AS A SPACE FOR PERSONAL AND COLLECTIVE MEMORIES SPATIUM MEMORIAE [ŠTO TE NEMA]

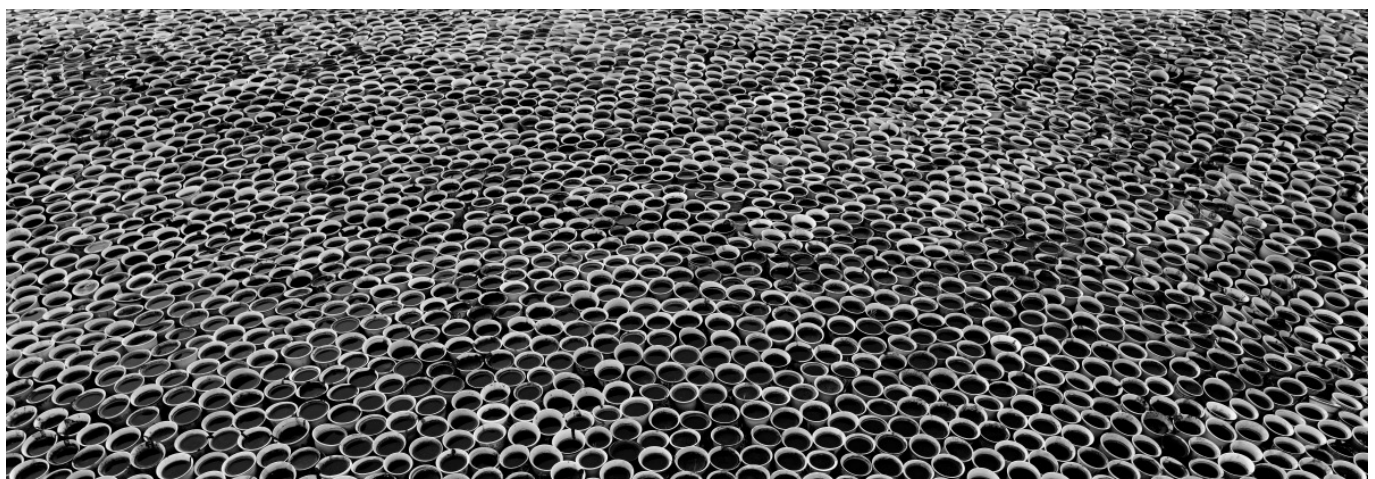
Every work of art has several histories: a short one and a long one, an official and an unofficial one, a personal and a collective one... I will share a few. With its title, the *ŠTO TE NEMA* monument as an artistic response to the genocide in Srebrenica, asks a question that neither reason, nor history, nor art can answer quickly or easily. The three-word phrase (*ŠTO TE NEMA* which translates to Where have you been? Why are you not here?), used by the artist Aida Šehović, opens an ontological abyss faced by anyone who has experienced loss, pain, and yearning (for a loved one). Starting with its title, the work immediately approaches and addresses a person as a human being whose experiences contain deposits of emotions accumulated through various traumas and life paths. The Historical Museum of Bosnia and Herzegovina, where the archive of the nomadic monument *Spatium Memoriae [ŠTO TE NEMA]* is assembled, attempts to answer this question year in and year out by ensuring that the genocide in Srebrenica, as a topic of Bosnia and Herzegovina's recent history, receives due museological and historiographical attention and representation.

This work of art has undergone a series of metamorphoses: it was built over a period of 15 years in different cities, gaining its mosaic structure through public participation. The primary building block of the work is a *fildžan* – a (porcelain) cup for drinking coffee – which because of the absence of a handle, must be held with one's fingers and palms. The ritual of drinking coffee has a special charm and symbolism in Bosnian and Herzegovinian society: coffee is the main factor of community cohesion and socializing; all important daily activities begin or end with coffee. The future can be read from an overturned cup of coffee. Deeply etched into my memory is a scene of a Srebrenica woman who, months after the fall of Srebrenica, was looking into the coffee grounds of her *fildžan* to learn the fate of her loved ones, wondering who among her family members had crossed over or survived the hunt in the forests of Podrinje... a *fildžan* thus is a source of hope, and, if you will, a universe in which different time dimensions meet. Through her work,

the artist Aida Šehović invites the audience to participate in a ritual that unites all the aforementioned symbolisms. The performance of constructing the monument from collected cups is an opportunity to remember those who are no longer here, to part from them (if that is ever possible), to connect with those who empathize, to point out the importance of preserving our personal and collective memories. As witnessed by Aida Šehović, two families connected during one of the iterations while placing *fildžani* together - the daughter of a man who was killed, and the man who was the last to see him alive while they were fleeing towards the free territory together through the woods.

Through its creation, the archive of the monument *Spatium Memoriae [ŠTO TE NEMA]* summarizes various museum functions. The process of collecting cups plays an essential role in the life of the monument. The first cups were given by the members of the "Women of Srebrenica" association, while the remaining cups were collected by people from all over the world. The collection process did not stop after 8,372 cups were collected because the need to continue contributing to the monument remained. Symbolically, each "additional cup" points to the connection of the wider community with the genocide victims and the suffering of those who were killed during the siege of Srebrenica between 1992 and 1995.

Furthermore, the community, through this interactive performance, participates in the process of "archiving" cups into the shelving units, whose design resembles forensic and museum archives. In the quiet space of the museum, the artist provides the audience with an opportunity to address personal and collective questions of history, the present, our attitude towards victims, our society today, and what we will leave to those who come tomorrow. The questions that this living monument provokes through memories confirm the inability of humanity and the museum profession to offer quick historiographical answers. We must continually remember.

Nomadski spomenik ŠTO TE NEMA 11. jula 2020. u Srebrenici, Bosna i Hercegovina. Foto: Paul Lowe © Aida Šehović. Sva prava zadržana.

ŠTO TE NEMA nomadic monument on July 11, 2020 in Srebrenica, Bosnia and Herzegovina. Photo: Paul Lowe © Aida Šehović. All rights reserved.

ŠTO TE NEMA tim

Aida Šehović, Dženeta Karabegović, Edina Škaljić,
Selma Avdić

ŠTO TE NEMA logotip

Adnan Suljkanović

ŠTO TE NEMA dizajn postera

Amir Berbić

ŠTO TE NEMA fotografije za postere:

Amel Bešlagić, Carlos Serra, Ella Gazibara,
Emir Šehanović, Ismeta Curkić, Manka Rabije

Direktorica Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine

Elma Hašimbegović

Kustosica

Elma Hodžić

Vizuelni identitet i dizajn izložbe

Ideologija, Sarajevo

Fotograf izložbe

José Antonio Sánchez Manzano

Eseji

Elma Hodžić, Irfan Hošić

PR i marketing

Adna Muslija, Ajla Salkić

Prijevod

Azra Dizdar, Dženeta Karabegović, Adna Muslija

Posebno se zahvaljujemo:

Almir Abaz, Amra Begić, Adna Jahjaefendić,
Mladen Kaurin, Azir Osmanović, Almir Salihović,
Mirela Smajlović, Emir Suljagić, Claudia Zini

© Aida Šehović & ŠTO TE NEMA, Inc.

ŠTO TE NEMA Team

Aida Šehović, Dženeta Karabegović, Edina Škaljić,
Selma Avdić

ŠTO TE NEMA logo design

Adnan Suljkanović

ŠTO TE NEMA poster design

Amir Berbić

ŠTO TE NEMA poster photo credits:

Amel Bešlagić, Carlos Serra, Ella Gazibara,
Emir Šehanović, Ismeta Curkić, Manka Rabije

Director of the Historical Museum of Bosnia and Herzegovina

Elma Hašimbegović

Curator

Elma Hodžić

Exhibition visual identity and design

Ideologija, Sarajevo

Exhibition photographer

José Antonio Sánchez Manzano

Essays

Elma Hodžić, Irfan Hošić

PR and marketing

Adna Muslija, Ajla Salkić

Translation

Azra Dizdar, Dženeta Karabegović, Adna Muslija

Special thanks to:

Almir Abaz, Amra Begić, Adna Jahjaefendić,
Mladen Kaurin, Azir Osmanović, Almir Salihović,
Mirela Smajlović, Emir Suljagić, Claudia Zini

© Aida Šehović & ŠTO TE NEMA, Inc.

Organizatori izložbe // Organized by

MEMORIJALNI
CENTAR
SREBRENICA

Uz podršku // With the support of

Ova izložba je dijelom financirana grantom Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država (Department of State). Mišljenja, nalazi i zaključci koji su ovdje navedeni pripadaju autorima i ne odražavaju nužno mišljenja, nalaze i zaključke Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država.

This exhibition was funded in part by a grant from the United States Department of State. The opinions, findings and conclusions stated herein are those of the author[s] and do not necessarily reflect those of the United States Department of State.